

MĂRTURII SIGILARE

Ionel ZĂNESCU

În țările române, ca și în întreaga Europă, dreptul de sigiliu a fost un drept general; oricine dorea să-și confecționeze un sigiliu putea s-o face fără să fie nevoie de a obține o aprobare specială în acest sens. Practica istorică dovedește că și-au confecționat matrice sigilare cei care, participând la activitățile sociale, voiau să-și exprime prin sigiliu aprobarea față de conținutul actului validat. Sigiliul a devenit, astfel, un mijloc de garantare a autenticității actelor; prin prezența sa se asigurau drepturi, se consfințeau anumite situații sociale.

Principalii deținători de sigilii au fost domnii, voievozii, principii, demnitarii laici și clericii, orașele, forurile unităților administrative (comitate, județe, ținuturi), breslele și corporațiile, instituții de diferite categorii, persoanele particulare. Desigur, deținerea și utilizarea sigiliilor de către posesorii menționați mai sus nu au fost concomitente. Primele sigilii au aparținut autorității supreme, apoi marilor demnitari, care, deseori, pentru „mai mare credință” își aplicau sigiliul alături de cel al domnului.

Treptat, sigiliul a fost adoptat de persoane făcând parte din diverse pături și clase sociale. Marii boieri au folosit mai frecvent sigiliile, atât pentru că dețineau înalte dregătorii în stat și trebuiau să întărească, în mod colectiv, unele acte emise în cancelaria princiară, cât și pentru că, fiind posesorii unor importante bunuri, participau intens la activitățile economice, activități concretizate în documente ce erau autentificate cu sigilii.

Cele mai vechi sigilii boierești despre care avem știri că validează actele externe emise de cancelaria Moldovei, sunt cele de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Din Țara Românească cel mai vechi act ce s-a păstrat, validat cu sigiliul domnului și peceților marilor boieri, datează din 1421.

Cercetarea sigiliilor boierești ne permite să constatăm că reprezentările cuprinse în câmpul lor nu sunt gravate la întâmplare, ci exprimă prin semnificație și fixitate, o anumită concepție. Ca și în heraldica altor țări, în câmpul sigiliilor aparținând boierilor, vom întâlni, deseori, însemnul dregătoriei. Cel mai adesea este întâlnit toiagul, ca figură centrală a câmpului siglar, alături el este însoțit de alte mobile.

Marii dregători și-au introdus, uneori, în sigilii, ca însemn al funcției pe care o dețineau, o carte (pravilă), o sabie sau alte arme. Compozițiile gravate în unele sigilii boierești sunt deseori expresive și complete, cuprinzând toate elementele prevăzute de arta heraldică pentru stema unor persoane făcând parte din vârful societății feudale: scut, timbru, sprijinitori și deviză.

Printre însemnele boierești, de o importanță deosebită sunt sigiliile de tip iconografic, utilizate de marii vornici, întrucât prin compoziția din câmp transmit date asupra costumului de curte și se numără printre izvoarele ce redau evoluția artei portretistice.

O altă formă de compoziție heraldică oficială, strâns legată de situația politică a țărilor române, o reprezintă stema reunind herburile Țării Românești și ale Moldovei.

O primă reunire a simbolurilor țărilor române s-a realizat la sfârșitul secolului al XVI-lea, în sigiliile Bathoreștilor, iar apoi în emblema sigiliului lui Mihai Viteazul în calitate de domn al Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei.

Informațiile istorice atestă că, în secolul al XVII-lea, mai mulți domnitori din Valahia și Moldova au folosit sigilii având în câmp stema unită. Astfel se cunosc impresiuni sigilare provenind de la Vasile Lupu (1639), Grigore Ghica (1672), Gheorghe Duca (1673) și Radu Mihnea (1616), de la care se păstrează un sigiliu timbrat.

În veacul al XVIII-lea, folosirea stemei unite se intensifică. Exprimând, în perioada lui Vasile Lupu, tendința acestuia de a-și extinde influența asupra țării vecine, atestând, apoi plastic, faptul că unii domni au ocupat succesiv tronul ambelor principate, stema unită a devenit în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea o expresie a luptei pentru unire.

Stema heraldică a Țării Românești, care a fost întotdeauna stema de bază a acestui principat, se caracterizează prin prezența acvilei cruciate, însoțită de astrul zilei și de cel al nopții, mobilele fiind plasate într-un scut, de obicei de

formă triunghiulară, alteori gravate direct în câmpul sigilar.

Cea mai veche reprezentare a acvilei o întâlnim în sigiliul lui Mircea cel Bătrân, validând tratatul din 1390 încheiat între domnul Țării Românești și Polonia. Aici, acvila este înfățișată conturată, cu aripile strânse, crucea este plasată în centrul scutului; soarele și luna sunt așezate în cantonul stâng al scutului.

Treptat, acvila va fi înfățișată din ce în ce mai conformă cu regulile artei heraldice, respectiv cu penaj tot mai bogat, cu aripile desprinse de corp, apoi gata să-și ia zborul.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, acvila este înfățișată cu aripile deschise, iar crucea este pusă în ciocul său, iar aștrii separați, soarele ocupând locul prim (în colțul din dreapta mobilei principale).

Acvila valahică, cum i s-a spus, va determina recunoașterea generală a acestei compoziții drept blazonul oficial al Țării Românești.

În evoluția heraldicii românești este semnificativă compoziția gravată în sigiliul mare al domnului Mihnea al II-lea Turcitul (1587). În câmpul scutului, acvila cruciată, ce ține în gheare hampa unor steaguri, este

așezată pe un glob crucifer, flancat de două zboruri. Scutul cuprinzând acvila este timbrat de o coroană închisă și sprijinit de doi lei afrontați.

În secolul al XVII-lea, coroana a fost însoțită de spadă și buzdugan, apoi și de globul crucifer, formând, în ansamblu, însemnele puterii.

Comparând diferitele reprezentări ale stemei Țării Românești, constatăm că, de obicei, când pasărea respectivă este inclusă într-un spațiu redus (emblema unui sigiliu), trăsăturile sale sunt de corb, în timp ce reprezentările de altă natură, în special pe monumentele arhitecturale, aceasta este redată ca o acvilă.

În privința semnificației acestui element, remarcăm interpretările date de revoluționarii pașoptiști, care apreciau că acvila a fost preluată de localnici de la legiunile romane și atestă, ca atare, originea comună a locuitorilor de pe ambele versante ale Carpaților și continuitatea neîntreruptă a urmașilor daco-romanilor în vatra strămoșească.

Atributul esențial al acestei mobile, acela de a purta în cioc crucea, vorbește, plastic despre faptul că religia creștină a pătruns pe acest pământ prin intermediul romanilor, reprezentați heraldic, deseori, printr-o acvilă.

În veacul al XVIII-lea, folosirea stemei unite se intensifică.

Întâlnită în diferitele categorii de vestigii sigilare, aparținând domnitorilor din cele două țări, acest tip de stemă a cunoscut din punct de vedere al formei de reprezentare următoarele variante:

1. dispunere liberă în câmpul sigilar a acvilei cruciate și ale capului de bour, plasate una lângă alta;
2. scut dreptunghiular, cuprinzând în partea superioară stema Țării Românești și în cea inferioară, capul de bour al Moldovei;
3. plasarea pe tulpina copacului dintre cele două personaje a capului de bour;
4. așezarea celor două mobile în două scuturi acolate;
5. reunirea stemelor țărilor surori în câmpul unui scut divizat, având în dreapta, acvila cruciată, în stânga, capul de bour;
6. gravarea acvilei și a capului de bour într-un scut sfertuit;
7. așezarea stemei unite într-un registru aparte, plasat în partea superioară a câmpului sigilar.

O compoziție deosebit de originală întâlnită în sfragistica românească cuprinde așa-zisa scenă a săgetării corbului. Prima impresiune sigilară în care pasărea heraldică a Țării Românești ține în cioc un inel, a aparținut lui Dan al II-lea. Interesante izvoare exprimând această temă ni s-au păstrat de la Grigore Ghica, fiul fostului domn al Moldovei, devenit domnul Țării Românești. Prima compoziție sigilară, provenită de la acest domn, datând din 1672, înfățișează într-o manieră originală, stema iconografică a Țării Românești, acvila purtând în cioc,

pe lângă cruce, un inel, zburând deasupra unui copac, ambele mobile fiind flancate de două personaje. Tot în acest an, în cancelaria lui Grigore I Ghica s-a folosit încă o matrice sigilară, a cărei emblemă sugerează, în mod ingenios, ideea unității țărilor române și înrudirea dinastică. În câmpul acestui sigiliu se află două personaje susținând un pom cu rădăcină, în vârful căruia s-a plasat acvila cruciată ce ține în cioc și un inel, iar pe piept poartă un minuscul cap de bour. Pe brațul personajului bărbătesc din stânga s-a gravat un arc, iar în mână o săgeată. Emblema acestui sigiliu cuprinde deci stema combinată a Țării Românești, stema Moldovei și unele elemente ce fac aluzie la legenda familiei lui Iancu de Hunedoara (inelul, arcul și săgeata).

În secolul al XVIII-lea, scena săgetării corbului a fost exprimată mai evident. De data aceasta, unul din cele două personaje flancând un copac, trage cu arcul în pasărea cu inel în cioc, iar celălalt – o femeie – are mâna ridicată pentru a prinde inelul. Această compoziție o vom întâlni și în sigiliile mari ale domnitorilor Grigore al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat și Mihail Racoviță.

Elementul care indică o validare excepțională a unui document este în primul rând sigiliul atârnat, conservat într-o capsulă metalică aurită, având pe avers o reprezentare simbolică.

Într-adevăr, în secolul al XIX-lea sigilarea documentelor, în cancelariile domnești, se realizează cu un sigiliu imprimat în chinovar, iar cele protejate de capsule metalice sunt destul de rare. Emil Vărtosu, în lucrarea sa *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, arăta că, din perioada 1695-1823, s-au conservat 16 sigilii protejate

în capsule, majoritate provenind din Țara Românească.

Comunitățile urbane și-au instituit sigilii având în câmp o reprezentare ce amintea legenda întemeierii orașului, patronul religios sau evidenția un element specific din flora și fauna locală. Este semnificativ faptul că unele orașe s-au individualizat prin sigilii încă înainte de întemeierea statelor feudale independente din Țara Românească și Moldova. Menționăm printre acestea Argeș, Câmpulung, Târgoviște, Baia și Roman.

Treptat, își confecționează sigilii și alte categorii sociale: negustori, orășeni, meșteșugari și țărani liberi. În emblema acestora se întâlnesc figuri ce amintesc mediul în care posesorii trăiesc, natura activității desfășurate etc.

Așezămintele ecleziastice, corporațiile și asociațiile de diferite categorii și-au validat, de asemenea, actele emise cu sigilii în câmpul cărora s-au gravat însemne vorbind plastic de specificul activității lor. Astfel, episcopiile și-au inclus o construcție, un sfânt sau o scenă religioasă, însoțite de însemnele demnităților religioase (mitra, cârja, crucea). Breslele cele mai vechi, din secolul al XVII-lea, și-au exprimat individualitatea printr-o cupă (aurari), un clește (fierari), un vas de

ceramică (olari), o foarfecă (croitori), cizmă (cizmari) etc.

Organizarea administrativă a orașului București se desfășura prin intermediul județelor și al pârgarilor. Județul era purtătorul de pecete al orașului, care dovedea însemnii sale.

Cea mai veche pecete cunoscută a orașului București este aplicată pe un document datat din 13 mai 1563. De la această dată și până la 10 martie 1699, când s-a emis ultima carte a județului și pârgarilor din București, se cunosc 58 de cărți provenite de la 17 județi. Pe documentele care s-au păstrat, acest sigiliu apare în două tipuri, fiecare tip cuprinzând trei variante în ce privește dimensiunea, inscripția, reprezentarea imaginii centrale etc.

Cea dintâi variantă a primului tip și cea mai veche, cea care înfățișează Maica Domnului cu Pruncul, s-a păstrat doar în cinci tipărituri sigilare eșalonate între 13 mai 1563 și 28 noiembrie 1580.

A doua și a treia variantă din primul tip, care înfățișează două personaje, sunt emise între 1619 și 1634. Imaginile fiind defectuoase, cercetătorii s-au oprit asupra Sfinților Constantin și Elena, sau asupra scenei Întâmpinării Domnului.

În tipul trei (Buna Vestire) lucrurile sunt și mai clare: județul Gherghina cu cei 12 pârgari își fac o pecete proprie și chiar pun să se scrie pe ea „Gherghina județul cu 12 pârgari: leat 7152 (1643-1644)”.

Cărțile organelor administrative ale orașului demonstrează o anume autonomie, incompletă însă, a județului cu pârgari față de autoritățile domnești, opunând orașul cu pazarul (nucleu al activității economice) de o parte, curții domnești pe de alta, în ciuda imediatei

vecinătăți. Odată cu începutul secolului al XVIII-lea a dispărut și instituția județului și pârgarilor din București; autoritatea domnească nemaiacceptând nici un fel de independență a acestei instituții.

Muzeul Municipiului București deține, din pecetele orașului București, două exemplare de excepție care sunt: un document din 18 iunie 1665, cu pecetea în fum a Bunei Vestiri (în dreapta arhanghelul Gabriel, în stânga Fecioara Maria) și documentul județului Stoica, din 11 octombrie 1693, cu sigiliul în fum a Bunei Vestiri, având de data aceasta, în dreapta pe arhanghelul Gabriel cu o floare, iar în stânga pe Fecioara Maria.

*

* *

Expoziția Mărturii sigilare s-a născut tocmai din necesitatea evidențierii diversității problematiceii pe care o ilustrează sursele sigilare.

Piese selectate, documente conservând diferite tipuri de sigilii, spițe de neam dotate cu însemne, matrice și inele sigilare, steme, compoziții simbolice reprezentate pe diferite stampe și picturi, atestă modul în care s-a desfășurat în țările române fenomenul heraldic, redau aspecte privind diversitatea însemnelor românești, permit a urmări rolul pe care mărturiile sigilare l-au avut din punct de vedere al modului în care acestea reflectă procesele sociale și curentele artistice.

Apreciate a fi martori privilegiați ai curentelor istorice, aceste mărturii speciale transmit sintetic mesajul generațiilor de odinioară. Instituite din

nevoia comunității sociale de a se remarca, exprimând demnitatea oamenilor liberi, felul în care aceștia au dorit să se individualizeze în ochii contemporanilor și ai urmașilor, acestea trezesc un interes sporit față de societatea în care au fost create.

Parcurgând sălile expoziției, constatăm grija deosebită a creatorilor de acte pentru creșterea puterii de rezistență a sigiliilor – prezența acestora asigurând valabilitatea înscrisului – surprindem preocuparea cancelariilor domnești și al altor instituții, de a realiza validarea actelor emise, astfel încât pe de o parte, să evite abuzul și falsul sigilar, iar pe de alta sigiliul să devină un adevărat ornament menit a crește solemnitatea hrisoavelor.

În expoziție se află izvoare sfragistice reprezentative pentru a proba valoarea sigiliilor ca izvor istoric. Transmițând date asupra a ceea ce era esențial și de durată în desfășurarea fenomenelor sociale, marcând, prin puterea de sugestie, aspirațiile și idealurile generațiilor, sigiliile vorbesc în limbaj plastic despre originea comună a tuturor locuitorilor din fosta Dacie - baza luptei pentru unitatea națională, probează menținerea neîntreruptă a identității statelor românești, amintesc necurmata luptă pentru neatarnare. Imaginile gravate în câmpul acestor izvoare speciale, deseori atestând preocupările cotidiene ale posesorilor, atributele și pozițiile sociale ale acestora, permit cunoașterea mentalităților sociale.

Aceste izvoare probează, în ansamblu, ingeniozitatea făuritorilor matricelor sigilare, dovedesc în imagini plastice valoarea artistică a creațiilor spirituale românești, dragostea și admirația băștinașilor acestor locuri

pentru frumos.

Rețin atenția, din acest punct de vedere, matricele și inelele sigilare aflate în patrimoniul Muzeului Municipiului București, gazda și organizatorul expoziției. Remarcăm între acestea tiparele sigilare aparținând unor dregători, negustori și târgoveți din veacurile XVIII-XIX, cele provenind de la instituții din București, sigilii lucrate cu talent și migală, deseori purtând în câmp acvila cruciată – simbolul comunității românești – sau stema unită. Se alătură acestora documentele (cca 130) scrise pe pergament și hârtie cu filigran, care pe lângă mesajul istoric lăsat posterității, aduc și probitatea făuritorilor ei (miniaturişti, caligrafi, gravori, etc.).

Pe lângă hrisoavele emise de cancelariile domnești, în expoziție pot fi remarcate și documente provenind de la o serie de dregători și familii boierești ce au avut un rol important în viața social-politică a țărilor românești, cu atât mai mult, cu cât prin compozițiile gravate permit cunoașterea evoluției heraldicii românești în această epocă de deschidere culturală.

Un loc aparte a fost rezervat exponatelor menite să redea evoluția însemnelor orașului București. Întâlnim aici cărțile date de județul Gherghina la 18 iunie 1665 și cea a județului Stoica, din 11 octombrie 1693, ce poartă sigiliul urbei în tuș negru. La acestea se adaugă numeroase acte emise de autoritățile orășenești în veacurile XVIII-XIX.

Printre valorile care atrag atenția în mod deosebit, se remarcă actul privind înființarea spitalului Brâncovenesc, dar și hrisovul domnului Alexandru Dimitrie Ghica privind moșia și șoseaua Colentina, ambele

autentificate cu sigilii în ceară roșie protejată în capsule metalice.

Tot în capsule metalice, se expun documente și diplome provenind de la împărații Austriei Ferdinand I, Francisc al II-lea și Iosif al II-lea, adevărate capodopere miniaturistice ale vremii.

Din bogata colecție de documente aflate în colecția Muzeului Municipiului București, ilustrativ, pentru interferența dintre formă și conținut, se detașează hrisovul emis de domnitorul Țării Românești, Alexandru Constantin Moruzi, la 1 iulie 1796, pentru fondarea Spitalului de ciumați de la Dudești.

Hrisovul, de o mărime neobișnuită pentru orice cancelarie domnească, are în registrul inferior, reprezentat portretul domnitorului Alexandru Constantin Moruzi, așezat în genunchi pe o pernă purpurie, având privirea și

mâna stângă ațintite spre îngerul morții, aflat deasupra sa.

În plan îndepărtat, poate fi zărită cetatea Bucureștilor, una dintre puținele imagini ale orașului din secolul al XVIII-lea. Realizată în culori calde, pastelate, miniatura este concepută într-o manieră modernă, îndepărtându-se de motivele tradiționale.

Printre cei patru sfinți patroni ai Spitalului din Dudești, apare și Sf. Dimitrie Basarabov, patron al Bucureștilor.

Menită a trezi interesul general pentru studierea, păstrarea și valorificarea acestor fragile mărturii istorice, expoziția este destinată cercetătorilor și publicului iubitor de istorie, care vor găsi aici neîndoielnic, informații interesante, vor putea admira imagini demne să încânte sufletul și să înalțe cugetul.